

"Византийската „политика на забравата“: Случаят на Св.св. Кирил и Методий".

Александър Николов

През 1805 г. гръцкият писател Атанасиос Париос публикува в Лайпциг книгата *Ουρανοῦ Κρίσις* („Присъдата на Небето“). Второто издание в Атина (1850 г.) включва възхвала за Солун, прославян като родно място на „Θεοφοροῦς καὶ ἰσαποστολοῦς Κηρυκας τῆς Βουλγαρίας Κυρίλλον καὶ Μεθωδιον...“ („богоносните и равноапостолни вестители на България, Кирил и Методий), която завършва с твърдението, че като родина на новите апостоли Солун получава благодарността на всички български *ἔθνη*“ племена“ .

Около 30-40 години по-късно един гръцки лекар в Ресен, в Македония, опитва да спаси живота на малкия си пациент, на име Симеон Радев, който изгаря в силна треска. Той го връща към живота със следните „провокативни“ думи:

” Знаеш ли, че Кирил и Методий бяха гърци?”

”Не е вярно, не е вярно, българи са!”: извиква силно малкото момче. Този трик успява, момчето преодолява треската вследствие на този емоционален шок, а случката е

разказана от самия известен български дипломат и политик Симеон Радев през 60-те години на XX в.

Но не само в епохата на Българското национално възраждане и надигащото се българо-гръцко съперничество за Македония, светите братя Кирил и Методий били свързвани най-вече с България и българите. Този процес започва още през Средновековието, когато дори византийските автори в техните доста оскъдни сведения за Солунските братя, ги свързват предимно с България и с учениците им Климент и Наум, създатели на славянските културни центрове в царството на Борис и Симеон. Класически пример за това са житията на свети Климент Охридски от Теофилакт Охридски и Димитър Хоматиан. Макар да отдават нужната почит на Солунските братя, двамата охридски архиепископи изцяло обвързват тяхното дело с евангелизацията на своите пасоми-българите и с мисията на патрона на Охридската църква-свети Климент.

Дори чешката традиция, съхраняваща ревностно паметта за Моравската мисия, не пропуска възможността да подчертае връзката на светите братя с българите и България и доста рядко споменава техния гръцки произход. Всъщност късносредновековната чешка и изобщо славянска католическа традиция изобретява и славянските им имена Църхо и Страхота (последното от Metudius, изведено погрешно от латинското metus-страх), като се опитва да

обясни и подкрепи връзката им със славянската културна среда. В самата България, особено от времето на Второто българско царство, идеята за българския произход на Солунските братя бива също така разпространена и утвърждавана. Тази теория все още се подкрепя дори от изследователи със сериозна научна подготовка, които са се посветили на задачата да докажат не само техния славянски, но дори и прабългарския им аристократичен произход.

Не на последно място остава обстоятелството, че всички важни извори за мисията на св.св. Кирил и Методий и за създаването на славянската азбука са от славянски или западен произход. Византийската държава и църква, а също и поствизантийската гръцка традиция някак си „забравя“ за Солунските братя, освен при много редките случаи на отбелязване на паметта и делата им в контекста на славянската писменост и началото на българската и славянската литературна традиция. Това е странно, особено на фона на обстоятелството, че според техните жития, особено житието на свети Кирил, Солунските братя били известни църковни и политически фигури в тогавашна Византия.

Всъщност дейността им като византийски дипломати, сановници, богослови, филолози и мисионери е предмет на техните славянски жития. Не откриваме обаче почти никаква следа от тази дейност във византийската

литература и Солунските братя изобщо не са предмет на особен култ в самата Византия. Житието на Константин Философ, наречен Кирил, му приписва изключителен талант в областта на филологията и богословието, и го възхвалява като любим ученик на Лъв Математик и Лъв Фотий в Магнаурата. Поради успехите си в областта на науката той бива назначен като библиотекар в Патриаршеската библиотека, а също и за преподавател в Магнаурата и си заслужил прозвището „Философ”. Също така според неговото житие, Константин Философ взел участие в мисията при сарацините (т.е. при Абасидите в Багдад, около 851-855 г., макар това датиране да е несигурно). Тази мисия всъщност имала чисто дипломатически характер, тъй като е трудно да се приеме, че пратениците са направили какъвто и да било опит да покръстят халифа ал Мутауакил и неговите поданици. (макар че са известни подобни опити на свети Франциск от Асизи за покръстване на египетския владетел Ал Камил в началото на XIII в. и писмото на папа Пий II до Мехмед Завоевателя с подобно предложение).

Въпреки това участието на Константин Философ в мисията, водена от бъдещия патриарх Фотий, е представена в Житието му като блестящ личен успех на светеца. Налице е подробен разказ за успешния му диспут със сарацинските учени. Главната тема на тези дебати била основната разлика

между християнството и исляма, т.е. догмата за Света Троица, напълно неразбираема за безкомпромисния монотеизъм на исляма и представлявала предмет на остри спорове и в самото християнство в течение на векове. Според някои интерпретации след тази мисия, вече в манастира „Свети Полихрон” във Витиния той създаде по Божие вдъхновение славянската азбука (глаголицата) с помощта и подкрепата на по-големия си брат Методий.

Подобна е и историята за Хазарската мисия, датирана около 860 г. Задачата на Константин, най-вероятно придружен от Методий била отново да просвещава този път хазарите относно въпроса за Света Троица. База на тяхната дипломатическа и мисионерска дейност става византийският опорен пункт в Крим, Херсонес, където Константин Философ изучава внимателно юдейски и самаритянски книги, за да се подготви за диспута пред хазарския хаган с еврейски и мюсюлмански опоненти. Тук се появява и въпросът за преминаването на хазарите към юдаизма, който сам по себе си представлява много интересен проблем.

Приемането на юдаизма от хазарите се приписва на някой си Булан, който бил техен хаган или бек, живял през VIII или IX в. Прочутият хазарски владетел Йосиф от средата на X в. посочва като свой прародител именно Булан. В Писмото на Шехтер (или Кембриджкия документ)

от приблизително същото време, откриваме името Сабриел за първия приел юдаизма хазарин и някои учени използват компромисното Булан-Сабриел, като поставят в този кръг и хазарския владетел Обадия/Овадия, предшественик на Йосиф и вероятен потомък на Булан. Управлението на Обадия, който бил вече покровител на юдаизма, се датира около 800 г. Така, приемането на юдаизма от Булан вероятно се случило много по-рано, вероятно в средата на VIII в., около 150 години преди мисията на свети Кирил.

Книгата „Ал Хазари“ („Ал Кузари“), написана от Йехуда бен Халеви в Испания в началото на XII в. ни разказва историята за приемането на юдаизма от Ал Хазари, като споменава за християнски учен, който се опитал, в състезание с мюсюлмански учен, един философ (т.е. езичник) и равин да привлече „Ал Хазари“ към християнството. Разбира се, спечелил равинът, а тримата му опоненти изгубили спора. Хазарите, или поне част от тях, приели юдаизма. Всички тези събития са разположени 400 години преди епохата на Халеви, т.е. около 740 г.

Интересно е да се отбележи, че Византия е позната като „Македония“ в доста средновековни еврейски документи, включително и онези, свързани с хазарите, като Кембриджкия документ, очевидно във връзка с възхода на Македонската династия, малко след Хазарската мисия. Във всеки случай, историята за диспута на свети Кирил с

евреите и хазарите вероятно съвпада поне отчасти с историята за избора на Булан между трите велики религии в полза на юдаизма. Ясно е, че успехът на свети Кирил в покръстването на хазарите и на останалите местни жители не е бил особено голям.

Тук стигаме до последната голяма мисия на братята, Моравската, която е относително добре документирана и подкрепена от различни данни от западни извори като Италианската легенда, “Покръстването на баварците и каринтийците” (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*), писма на папите Йоан VIII и Стефан V и др.

Тази мисия много рано губи първоначалната си връзка с Константинопол, поради противоречията между Фотий и Игнатий, ранната смърт на свети Кирил и опитите на свети Методий да съхрани славянската литургия и литература в Моравия, въпреки липсата на подкрепа от Византия, силния натиск от страна на баварския клир и отказа от византийския обряд.

Както е добре известно Моравската книжовна школа е бързо унищожена и славянската писменост и литература за щастие намира ново пристанище в наскоро покръстената България. Идеята за славянско богослужение и литература открива своята нова родина и се превръща в една от най-важните отличителни черти на българската християнска средновековна култура, сравнена с византийската.

Междувременно една друга възможна целева група на славянската литургия и проповед, така наречените *“byzantinische Untertanen slavischer Zunge”* (славяноезични византийски поданици) по израза на проф. Ф. Малингудис, биват почти изцяло елинизирани, с няколко по-големи или по-малки изключения като анклавите в Мани в Пелопонес или някои славянски общности в Епир и Тесалия, които оцеляват до Късното средновековие.

Така светите братя Кирил и Методий остават някак си в забвение във Византия, а тяхната дейност, изглежда, не бива прославяна и добре документирана, така както би следвало да очакваме. Дали това се дължи на факта, че мисиите им не са особено успешни, поне от гледна точка на политическите интереси на Византия или пък просто не са имали толкова важно място във византийската политика през IX в.?

От друга страна, можем да отбележим определена „българизация“ на делата на светите Солунски братя, свързана с Краткото житие на свети Кирил и Солунската легенда от XIII в. Тук ще проследим мотивите, които свързват свети Кирил и свети Методий с България и българите, въпреки, че всъщност те едва ли са имали такава връзка и едва техните ученици били посрещнати в Плиска след краха на Моравската мисия.

Краткото житие на свети Кирил повтаря основните

факти, свързани с апостола на славяните и е датирано в XIII в. Но то съдържа и детайли, които отсъстват в по-ранното Пространно житие. Така тук откриваме, че той е роден в Солун, бидейки българин по род, с богати и известни родители, Лъв и Мария.

После се появява мотивът за мисията му на река Брегалница, където покръства няколко десетки хиляди славяни в православието и създава за тях славянските писмена. Това събитие предшества прочутата мисия при хазарите. Мисията в региона на Брегалница, датирана в 857 г. е единственото събитие, което свързва пряко Солунските братя с България, защото по това време този регион вероятно е бил част от българската държава и местните славяни били поданици на българския владетел.

Много по-ярък е апокрифният текст на т.нар. Солунска легенда, също посветен, в автобиографична форма, на живота на свети Кирил („Разказ на Кирил Философ за това, как покръсти българите”). Според разказаната тук история, Кирил се родил в Кападокия, учил в Дамаск, а по-късно в Александрия, в църквата на Великата патриаршия, чул глас от олтара, който го приканвал да отиде при *„йезики словинские се рекше Българе”*, за да ги покръсти и да им даде закона. Кирил обяснява, че той не знаел дори къде е страната на българите, по-късно отива в Кипър и иска да се върне у дома, но после попада в Крит и тук някой му казва,

че трябва да замине за град Солун. Той пристига там и местният митрополит Йоан му обяснява, че ако иска да открие българите, би трябвало да е луд, тъй като те са людоеди и ще го изядат. Кирил отива на тържището и чува за пръв път българска реч и се почувства сякаш в мрака на преизподнята.

Един ден по време на Светата неделя философът се намира в църквата, потънал в скръб и размисли, когато при него долита гълъб и му дава снопче с трийсет и две пръчки от смокиново дърво, които той поставя в джоба си, но след това внезапно забравя гръцкия език и когато митрополитът го кани на обяд, той не разбира нито дума от това. Всички солуняни се събират за да видят това чудо.

Българите дочуват за него и идват пред Солун, водени от „великия княз на Морава, Десимир” и „княза на Преслав, Радивой” и воюват три години под Солун с голямо кръвопролитие, като казват „Дайте ни човека, който бе изпратен сред нас от Господа.” Те го вземат с голямо ликуване и го отвеждат в града Равно на река Брегалница. Кирил изобретява за тях 32 букви. „Аз ги учих малко, а те сами много научаваха. Господ ги избра за да съхраняват православната вяра.” Тази история, разбира се, без да има допирни точки с реалността, ни дава ясна представа за значението, което делото на Солунските братя има и за средновековните българи.

Не на последно място Светите братя присъстват и в Синодика на Борил, наред с най-важните фигури от българската църковна и политическа история:

109б. На Кирил Философ, който преведе божественото Писание от гръцки език на български и просвети българския род като нов апостол през царуването на Михаил и неговата майка православната царица Теодора, които украсиха божествената църква с икони и утвърдиха Православието, вечна памет.

109в. На Methodий, неговия брат, архиепископ на Панонска Моравя, защото и той много се потруди за славянските книги — вечна му памет.

Доста късно Солунските братя биват преоткрити като видни фигури на византийската и дори на гръцката национална традиция. Всъщност, както ми обърна внимание проф. Анна Мария Тотоманова в един наш скорошен разговор, това се случва едва през 1999 г. Символ на това щастливо преоткриване на Солунските братя в съвременна Гърция, след векове на относително забвение е прекрасният нов храм, посветен на тяхната памет в Солун, който днес е място за срещи на солуняни и православни поклонници от съседните славянски страни. Това обяснява и фактът, че те не са станали част от т.нар. „гръко-македонски” диспут по историческите теми, подобно на конфликта около Александър Велики и наследството на Древна Македония. Това е вероятно резултат от дългата византийска и

поствизантийска „традиция на забравата”, която може би е породена от тясното обвързване на делото на Солунските братя именно с България и то още в средновековните времена. Именно благодарение на Българското средновековно царство великото дело на Солунските братя се превръща във феномен от световно културно значение, а не в един бляскав, но краткотраен епизод от европейското Средновековие. Нашата нелека задача днес е да го опазим! Честит празник, скъпи колеги! Благодаря за вниманието и честта!